

stemer. Tilbage står derfor at ønske, at forfatteren, der allerede har gjort en kæmpeindsats, vil fortsætte sine undersøgelser af dette for forskningen så centrale emne.

Henrik Fode

Hans Hertel: *Den daglige bog*. (Christian Ejlers' Forlag, 1983). 84 s., ill. 120,- kr.

Litteraturprofessoren Hans Hertel holdt i 1982 en festforelæsning om Bogens funktion i det danske samfund siden 1482 ved festen i anledning af dansk bogtryks 500-års jubilæum. Siden er forelæsningen blevet udbygget, og det er denne udbygning, der nu foreligger for det læsende publikum. Der er tale om en overordentlig nydelig lille bog, hvor substans, stil, illustrationer og tilrettelæggelse går op i en god enhed, hvor udgangspunktet – glæden ved bøger og festforelæsningsens særlige form – stadig skinner igennem og når læseren.

Bogen er i sin gennemgang af bogtrykfagets udvikling igennem 500 år, i sine litteratursociologiske oversigter og i sine aktuelle politiske analyser ikke alle steder lige dybtgående, men det siger næsten sig selv, at det kan man heller ikke hverken forvente eller forlange i denne sammenhæng.

Den er en vidende litteraturforskere lidt essayistiske oversigter over nogle væsentlige udviklingslinjer inden for Bogens sektor, gennemsyret af glæde over at arbejde med dette medium, og præget af synspunkter og analyser, som Hertel også ved andre lejligheder har lagt frem i den offentlige debat.

Tove Elklit

Helge Paludan, John T. Lauridsen, Jens Engberg, Jens Christensen, Lars Stigel: Århus bys historie (Husets Forlag, 1984). 360 s.

Lokalhistorie har længe været et populært område. Det var noget lægmanden eller amatørhistorikeren beskæftigede sig med, men absolut ikke en særlig anskrevet disciplin på universiteterne.

I de senere år er der imidlertid sket en ændring her. Først med professionaliseringen af museerne, og siden med fremvæksten af de lokalhistoriske arkiver med nye jobmuligheder for de arbejdsløshedstruede nyuddannede historikere. Man kan derfor måske nok få den fornemmelse, at det kan være de ydre omstændigheder, der har gjort lokalhistorien interessant for den akademiske verden. Vi er imidlertid mange, der også ser positivt på denne udvikling ud fra andre kriterier. Der er nemlig et enormt behov for lokalhistorisk kvalitetsarbejde, da den ældre lokalhistorie desværre ofte netop har været præget af et for primitivt rigshistorisk udblik. På den anden side må universitetshistorikeren være opmærksom på, at lokalhistorien stiller sine egne krav til arbejdsmetoder, præcisionsniveau, skriveform, disposition, illustrationer, lay out m.m. – Men så skulle der også være plads for megen forskning, og herunder anvendelse af nye tilgangsvinkler og problemstillinger.

På Århus Universitet har et forfatterpanel på 5 fra Historisk Institut netop taget den ambitiøse opgave op i blot ét bind at skrive en Århus bys historie.

Nu forholder det sig heldigvis sådan, at netop denne bys historie vel nok er en af de mest beskrevne bl.a. takket være Byhistorisk Udvalgs virksomhed, der siden 1956 har resulteret i omtrent 60 udgivelser. Adskillige af disse ses da også nævnt i litteraturlisten. Hertil kommer det vægtige og seriøse 4-binds

værk, Århus gennem tiderne, der blev udsendt i forbindelse med byjubilæet i 1939-41. Der har således været en betydelig mængde litteratur, forfatterne har kunnet benytte.

I forordet fastslår forfatterne, at målet bl.a. har været »en mere hel og velafbalanceret Århus-historie og ikke bare en række portrætter af byens ledende mænd på det økonomiske, sociale og politiske område«. Videre fastslås det, at målet har været at fange »de dominerende eller karakteristiske sociale, kulturelle og politiske bevægelser, tendenser og ikke mindst modsætninger«. Til slut siges det, at bogen er skrevet for dem, der gerne vil vide noget om, hvordan og hvorfor Århus er blevet den by den er idag. – Det er meget at love, men det er vel på den anden side vel netop altid det, en lokalhistoriker ønsker med sit arbejde; men få tør sætte *det* på tryk.

Forfatterne har delt opgaven imellem sig med rene kronologiske snit, hvis grænser ikke er traditionelle begivenhedsorienterede, men årstalsrunde:

Helge Paludan behandler tiden frem til 1540 i afsnittet Aros-Års-Århus, John T. Lauridsen 1540-1850 Standsamfundet, Jens Engberg 1850-1900 Byen under forvandling, Jens Christensen En storby i provinsen 1900-1950 og Lars Stigel Grænserne sprænges. Århus 1950-1984.

Helge Paludans velskrevne og godt disponerede afsnit viser, hvorledes vor viden om den ældste historie i disse år netop udvides stærkt som følge af byarkæologernes virksomhed. Han forstår at kombinere de velkendte skrevne kilder med arkæologernes resultater, og det hele sættes ind i en naturlig sammenhæng med fremvæksten af kirke og kongemagt. Paludan har på en elegant måde forstået at relatere de enkeltstående, dokumenterede begivenheder i

lokalområdet til den rigshistoriske ramme. Kun virker et lille afsnit om »Kvindementalitet« mildest talt påklisset. Det ligner et knæfald for det moderne.

For John T. Lauridsen er det desværre ikke på samme måde lykkedes at få skabt en helstøbt fremstilling. Det er åbenbart, at problemet er, at han over 67 sider skal dække godt 300 år, og det er alt for langt et åremål til så få sider. Ydermere går det helt galt, når forfatteren arbejder med en saglig opdeling. De enkelte afsnit bliver for korte, og der går kludder i kronologien, så læseren ikke ved, hvor han/hun befinder sig i tid. Et afsnit kaldes således stilstand, og her får læseren den opfattelse, at sådan var situationen frem mod 1850. Siden viser forfatteren dog, at sådan var det nu ikke. Befolkningstallet steg, krige og ulykker påvirkede byens og befolkningens økonomi, ligesom det også fremgår, at købmænd og håndværkere kom til i større tal og med nye fag. Formen medfører desværre også flere overlapninger, ligesom de opregnede eksempler let får en tilfældighedens karakter.

Det må også siges, at fejlene er mange i dette afsnit. Nærmest agitatorisk fremstilles det, hvordan købmandsarietokratiet udviklede sig. Der nævnes en række slægter, der gennem generationer skulle have været med til at præge livet i byen, bl.a. familien Schmalfeld – men forfatteren burde naturligvis have sikret sig, at de slægter, der omtales så smigrende, nu også har spillet den omtalte rolle. Schmalfeld kom først til byen i 1846 – 4 år før forfatteren slutter sit afsnit. Sjusk er det også, når en anden af de store købmænd Marcus G. Bech bliver til Martin Beck. (s. 94).

Forfatteren forholder sig moralsk og politisk til sit stof. Herom er beskrivelsen af bødlen (s. 104) et vidnesbyrd.

Han beskrives på en særdeles nedsættende måde; han gøres nærmest til en komisk, økonomisk selvoptaget mand. Der kan nævnes adskillige tilsvarende eksempler, således tages der også points på, at navnet på en daglejer, der har druknet sig, ikke opgives. »Han forblev anonym i modsætning til købmændene, embedsmændene m.fl.«. Her ses der helt bort fra, at den pågældende også havde været anonym, hvis han kom fra disse klasser. Selvmord var synd.

Der er en lang række yderligere konkrete fejl, tallene på borgmestre og rådmænd (s. 114) og årstallet for værnepligtens indførelse for blot at nævne nogle. Det kan også anføres, at forfatteren helt urimeligt nedgør byens kulturliv (s. 144), »Jyllands Oehlsenschläger« var en lidt komisk figur, og det er helt forkert at slå byens åndsliv i hartkorn med ham. Bonden Peder Jensen fra Viby blev nemlig lokalt ikke regnet for andet end en naragtig person. Hvorfor nævner John T. Lauridsen ikke bogtrykkeren Elmquist og hans »Læsefrugter«, der bl.a. trykte Blichers noveller ...? Men formålet er måske at give et billede af et stillestående lidt komisk kulturelt, småborgerligt miljø?

Der sluttes af med et lille afsnit »Mod standssamfundets opløsning«. Som et udtryk herfor benytter Lauridsen indførelsen af de nummererede sæder i byens teater. »Nogle var blevet rige, og kunne derfor købe sig en god plads i teatret uden at være »af stand«, oplyser forfatteren. Stand og rang var ikke længere afgørende. Nu var det alene pengene, der betød noget – og så fortsættes med sætningen »Sådan var det også ved at blive i samfundet ... Det lovede ikke godt for den nye tid«. Herefter slutter forfatteren af med det suggestive spørgsmål »Hvem skulle under de ændrede samfundsbe-

tingelser tage kampen op mod disse økonomiske og politiske kræfter?«

Så overlades pladsen til Jens Engberg.

Jens Engbergs afsnit er nok, sammen med Helge Paludans, bogens bedste. Han kender periodens økonomiske, sociale og politiske historie indgående, og han kan få det til at hænge sammen. Et problem er dog nok her den emnemæssige balance. Det er helt klart, at forfatteren har sin sympati hos arbejderklassen, hvorfor dens forhold nok behandles for kraftigt i forhold til andre samfundsklasser. Vi hører f.eks. intet om den hastigt fremvoksende klasse af tjenestemænd hos Statsbanerne og Postetaten eller om den nye gruppe af kontomedarbejdere og ekspedienter i forretningerne.

Engberg indleder på det nærmeste sit afsnit med at gentage John T. Lauridsens historie fra teatret, men her er den dog morsommere og mere detaljeret fortalt. Men på den anden side skulle det næppe være nødvendigt, når læseren blot 5 sider tidligere har erfaret, at nu kunne man købe sig til den bedste plads i teatret.

Engberg har som nævnt et godt blik for tidens komplicerede samspil mellem arbejdspladser, havn og jernbaneanlæg og kapitalapparat. Men også her kan der konstateres småfejl eller unøjagtigheder. Selv i en populær fremstilling er det vel næppe rimeligt i 1870'erne at tale om Provinsbanken, når den nu i godt 100 år hed Aarhus Privatbank (s. 173). Frederiksbjergs indlemelse fra Viby til Århus skete 1874 og ikke i 1876 (s. 192).

Engbergs holdning og sympatier kommer som nævnt tydeligt frem (s. 179). Han ser nærmest et komplot mellem skole, kirke og militær. Opgaven er at holde underklassen, arbejderklassen »på plads«. Byrådet, politiet, domsmagten og Stiftstidende hjalp til,

og så måtte havnearbejderkonflikten i 1897 nødvendigvis ende med et nederlag til arbejderne. Hele afsnittet er bygget op om den tese, at byens underklasse blev holdt nede med hård hånd. Aarhus Stiftstidende og Jyllands-Posten kappedes ligefrem om at nå længst i konservatisme og foragt for almindelige mennesker (s. 186). Den holdning går gennem hele fremstillingen, og det er forfatterens klare opfattelse, at netop arbejderklassen betalte for udviklingen. Det er vel forklaringen på, at netop arbejderklassen får så megen plads.

Men Jens Engberg kan skrive og samtidig stille det provokerende op. Det er imidlertid en skam, at han ikke har haft mere plads til sin rådighed, for der skete så meget mere i samtiden, som nødvendigvis burde have været medtaget. Byen sprængte de gamle rammer, købte Marselisborgjordene og udvidede mod syd efter en gigantisk plan udarbejdet af Ambt og Kampmann. Resultatet ses i dag som den sydlige bydel, der fremstår som en af de mest helstøbte og vellykkede dele af byen.

Det er en vanskelig og stor mundfuld, Jens Christensen har fået til opgave at behandle. Det er karakteristisk, at forfatteren har søgt at beskrive »det hele« eller det meste, men derved bliver det hele desværre for kort, og alligevel kan der peges på væsentlige mangler.

Karakteristisk er det også, at han projicerer helt moderne problemstillinger ned over sit materiale. »Arbejdsprocessen og de kemiske stoffers indvirkning på helbredet var ikke noget, man talte højt om«, siges det. Det er måske nok rigtigt. Men ingen, heller ikke arbejdersiden i form af fagbevægelsen forsøgte at gøre noget ved det, måske lige bortset fra, hvad Arbejds-

tilsynet forlangte. Det at arbejde med industrien blev vel nok erkendt i sig selv at indebære nogle ricisi, som man ikke kunne gøre noget ved. Behandlingen af boligforholdene, af grundlaget for og hvorfor man byggede, kan næppe heller stå for en nærmere analyse. Forholdene var langt mere komplicerede, end de gøres til her.

Også i dette afsnit hænges særlige befolkningsgrupper ud (s. 234). Det beskrives, hvorledes store virksomheder blev dannet og sikrede sig en slags monopol for de enkelte brancher. Det er selvfølgelig rigtigt, at de nævnte firmaer voksede sig store, men noget monopol kan man ikke kalde det, da de skulle klare sig i den nationale konkurrence. I det hele taget kunne dette afsnit om »storhandelens mekka« nok vække til modsigelser adskillige steder. Det er alt for unuanceret stillet op.

Det har også været Jens Christensens opgave at beskrive forholdene i byen under besættelsen. Her siges det, at bystyret fulgte statsmagten og underkastede sig samarbejdet med tyskerne (s. 262). Der tegnes et billede af en passiv by, uhyre summarisk, og perioden får ikke den vægt, som den retteligt burde have haft. Besættelsestidens Århus er ganske simpelt ikke rimeligt afbalanceret; således fylder alene behandlingen af Kooperationen adskilligt mere.

Henrik Fode

Lars Stigels afsnit hedder »Grænserne sprænges. Århus 1950-1984«. Han har inddelt det i fire afsnit: »Gadebilleder og bygrænser«, der omhandler planlægning, vejføringer, sanering og byggeri. »Længere til arbejdet«, som omhandler erhvervsliv, miljøproblemer og faglige begivenheder. Så følger »Kultur – fin og folkelig«, hvis indhold giver sig selv, og til sidst afsnittet

»Koldkrigere, pressionsgrupper og græsrodder«, der behandler den politiske udvikling i byen.

Afsnittet er langt fra vellykket. Ironiserende på kanten til det arrogante og perfide politiseres der her langt ud over, hvad der er rimeligt, når man påberåber sig at skrive historie.

Den del, der er værst, er kapitlet om kulturlivet, hvor forfatteren bringer en fremstilling, der har meget lidt med den århusianske virkelighed at gøre. Og det er vel den, det handler om, når man skriver om Århus bys historie. Byens kulturelle institutioner, de områder, hvor der er investeret flest kræfter, talent og penge, forbigås eller latterliggøres. Det er umuligt i denne sammenhæng at redegøre for alle områder, men et godt eksempel er Århus Teater.

Forfatteren skriver, at folk gik i teatret, fordi de ville være dannede, og han fortsætter: »Teatret fortsatte med at sammensætte sit repertoire af klassikere og letbenede stykker, der kunne sikre en kommerciel succes«. Enten ved forfatteren ikke, at der blev skrevet kulturhistorie på Århus Teater i nogle af disse år – og så er han ikke kvalificeret til at skrive fremstillingen; eller også ved han det, men skjuler det, og så er det endnu værre. I Poul Petersens direktørtid blev der i ni sæsoner præsenteret 5 danske uropførelser. Blandt gæstespillene skal fremhæves tre med Bodil Ipsen for ikke at tale om Lübeck Stadttheaters forestilling i 1961: »Mutter Courage«. Men den virkelige bedrift var vel introduktionen af den slags moderne teater, som Samuel Beckett og Ionesco stod for. Dansk førsteopførelse af »Vi venter på Godot«. Danmarkspremiere på Ionescos »Stolene«, hvor Ionesco selv var til stede. »Krapp's sidste bånd« af Beckett, alt sammen forestillinger, der gav genlyd over det ganske land. Danmarks-

premiere på Harold Pinter's »Fødselsdagsselskabet«, og sidst, men ikke mindst Kaj Munks »En idealist« 1960, som man præsenterede ved et gæstespil på nationalscenen. Her er blot tale om en lille brøkdelen af, hvad denne institution har præsteret, og etablering af småscenerne er ikke en gang berørt. Alligevel skulle det vel rigeligt kunne række til den påstand, at tiltagene gik langt ud over letbenethed og kommercielle succeser.

Man orker knap at udvide gennemgangen til også at omfatte byorkestret, om hvis miljø og kunstneriske resultater intet skrives. Her sad langvarigtuddannede, hårdtarbejdende musikere og forsøgte i et underbemandet orkester at skabe de oplevelser for publikum, som er en selvfølge i større byer. Man kan undre sig over, at deres indsats end ikke nævnes i en fremstilling af byens kulturelle historie. Ikke et ord om dirigenter, gæstedirigenter, solister eller – hvad der er langt vigtigst – orkestrets udvikling i sit eget miljø i samspil med sit publikum.

Forfatteren har en højst ufærdig fornemmelse af, hvad han har med at gøre, når han skriver om musik; i virkeligheden er han da også ude i et andet ærinde: »Modsætningerne mellem klassisk og rytmisk musik – mellem to generationers og mellem forskellige klassers musikliv – lå også i luften, da der skulle tages stilling til, om Århus langt om længe skulle have et musikhus«. Her indfører forfatteren klasse- og generationsforskelle til fordel for sin fremmedgørelsespolitik. Hvis han havde læst den kommunale musikundersøgelse, som han selv henviser til, ville han have konstateret, at den største enkeltgruppe i ti års intervaller af tilhørere ved symfonikoncerterne er de 20-30årige, altså ikke de rene mosefund. Han ville også have kunnet konstatere, at over halvdelen af symfoni-

koncertgængerne går til anden form for koncert, først og fremmest rytmisk musik i dens forskellige former. Ikke mindre end *to* steder anføres et politisk citat, der gav udtryk for, at mange hellere så byorkestrets hæl end tå. Direkte ubekvemt ville det derfor have været for ham at læse en af de fire delrapporter side 25: »Byorkestret har et forholdsmæssigt stort fast publikum«. Han ville endda have kunnet konstatere, at ca. 57% af koncertgængerne selv er udøvende på et eller andet instrument, hvilket vel alt andet lige kan belyse, at der er stimulation af musikmiljøet i bred forstand gennem koncerterne.

At forfatteren anskuer musiklivet gennem politiske briller, vil fremgå af dette citat: »At en SF'er i 1981 overtog rådmandsposten for kultur og skole efter en socialdemokrat hjalp lidt på den kommunale velvilje. Bl.a. blev det i 1983 besluttet, at Vester Allés kaserne skulle sættes i stand, så den kunne bruges som øvelokaler for musik- og teatergrupper, som i stort tal var skudt op siden midten af 70'erne. Presset fra ungdomskulturen fik omsider synlige resultater«.

Nu kan en SF-rådmand jo dårligt komme igennem med et sådant projekt alene. Det hviler da også på en byrådsbeslutning, at man lod officersbygningen restaurere. Hvad der er interessant i denne fremstilling er, at forfatteren pure forbigår, at Århus Folkemusikskole er indlogeret i ca. halvdelen af officersbygningen. Men hvorfor skal det skjules, at seriøs musikundervisning har så solid og folkelig en rod i byen, antagelig inspireret af de andre grene af det seriøse musikmiljø? Det er vel for ikke at få taget vinden ud af sejlene på det, forfatteren kalder »ungdomskulturen«. Det er ensidigt og urimeligt.

Galt er det også med skoleområdet.

Her behandler forfatteren specielt nedlæggelsen af Skt. Annagades skole og Nørre Boulevards skole i midten af 1970'erne. I forbindelse med afstemningsproceduren hedder det: »Skolerne blev nedlagt, og naboskolerne fik overfyldte vandreklasser«. Denne uhyggelige kalamitet har heldigvis ingen forbindelse med virkeligheden. Man kan blot se på elevtallene på de to skolars naboskoler. For Annagades skole drejer det sig om Læssøesgades, Fjordsgades skole og Brobjergskolen; for Nørre Boulevard om Finsensgades, Munkegades og Samsøgades skoler. Nedlæggelsen af de to skoler skete med udgangen af skoleåret 1975-76 på et tidspunkt, hvor den gennemsnitlige klassekvotient i Århus kommune var 20.4. I Nørre Boulevards skole var kvotienten da sunket til 15.3, i Annagades til 16.4. Kun i en eneste af de nævnte seks naboskoler steg kvotienten efter nedlæggelsen over det kommunale gennemsnit, nemlig i Munkegades, hvor den blev 21.4 – væsentlig lavere end i de mere belastede forstadsskoler, og selv her blev forholdet allerede udlignet ved indgangen til det næste skoleår; så det er sandheden om de overfyldte klasser. Det kan tilføjes, at elevtallet i de her nævnte skoler tilsammen faldt med 35% på bare fire år fra 1/9 1973 til 1/9 1977.

Under kulturen omtales også forholdene på dagbladsområdet. Afsnittet hviler på løs bysnak, som man ikke har nogen mulighed for at kontrollere. I flere tilfælde rækker det dog herudover, nemlig til egentlig bysladder, når det om en sportsredaktør hedder, at hvis man gik imod ham, så betød det ingen eller dårlig omtale af ens arrangementer. Sportsredaktøren lader sig nemt identificere, så der burde foreligge dokumentation, når man angriber så personligt.

Man kan undres over, at der kan la-

ves så mange fejl og fordrejes så meget på bare 18 sider.

Når byggeri og udflytning skildres, er det en meget kold, hård og grisk verden, der oprulles. Om efterkrigstidens vældige udflytninger til parcelhuskvarterer skriver forfatteren: »Følelsen af at eje sin egen bolig, skattefradrag og håbet om en stor værdistigning var behageligheder, der kunne få mange til at se stort på, at de fleste parcelhuskvarterer gennemgående var kedelige. Det sociale fællesskab, der tidligere kunne være i byens tættere og mere trange bebyggelse, blev i parcelhuskvartererne erstattet med den årlige generalforsamling i grundejerforeningen, og hvis det gik højt, en årlig vejfest«.

Som årsag til at bosætte sig i parcelhus fremhæves her griskheden som hovedmotiv samt forsøg på selvglad isolering fra det øvrige samfund. Denne ensidige fremstilling er da også langt fra den århusianske virkelighed. Det nævnes ikke, at for næsten alle parcelhusbeboere betød denne boform inkl. skattefradrag en langt større boligudgift i en ret uoverskuelig årrække. Og havde forfatteren tittet ind bag den foragtede liguster ville han have opdaget jævne folks glæde over et lille stykke grønt til børnene og en utrolig hjælpsomhed og sammenhold, når det kneb med børnepasning, eller der var sygdom. Hvortil kom weekendens renden-sammen til fællesspisning med børn og husdyr. Så kom måske oven i hatten den vejfest, som for den ikke-indviede kunne synes som det egentlige fællesskab. Og hvad med de efterhånden mange bofællesskaber, der slog sig ned i store gamle huse bag ligusteren?

Nu skulle man jo så tro, at det meget omfattende sociale boligbyggeri så blev fremhævet. Nej, nej. På en side redegøres der omhyggeligt for Gelle-

rupplanens elendighed med kriminalitet, social nød og gennemtræk. Der kan siges meget andet om det sociale boligbyggeri i Århus. Boligforeningerne i Århus har – i det mindste siden mellemkrigsårene, hvis man vil nøjes med de store initiativer – løst et væld af opgaver og har skabt fortrinlige boliger og boligmiljøer. Hvorfor må fremstillingen af Gellerupproblemerne ikke nuanceres med en omtale af f.eks. Hjulbjergparken på grænsen mellem Holme og Højbjerg, hvor mennesker står i kø for at komme til at bo i kædehus i et venligt og opfindsomt miljø – og til en rimelig leje?

Går man til erhvervslivet, da lægges omgående de store butiksenheder for had. Om BILKA hedder det: »den økonomiske fidus ville blive størst, hvis ... osv«. »fidus« er et meget værdiladet ord at bruge i en sammenhæng, der drejer sig om indtjening ved lovlig handel. Det viser sig da også, at forfatteren, når han omtaler anden handel som f.eks. den lille købmands, kender helt andre ord. Om BILKA fortsættes, at byggeriet blev fulgt op med kommunalt udført og betalt vejanlæg, »der kunne sikre, at kundestrømmen ikke blev unødigt generet«. Kommunen blev altså angiveligt de profitgale fidusmageres lydige redskab. Men sådan var det jo ikke. Forfatteren har her forsømt en god lejlighed til at rette en nuanceret kritik af det kedelige, at lovgivningen tillod et stort varehusbyggeri at påvirke kommuneplanlægningen alt for meget. Men når det nu var således, så måtte kommunen selvfølgelig – ikke af hensyn til BILKA, men som en nødvendig service over for byens beboere, der sandt at sige strømmede til uden ideologiske skrupler, ja valfartede til Tilst – sørge for de nødvendige trafikfaciliteter til borgernes sikkerhed.

Forfatteren har ringe forståelse for rationaliseringer på butiksområdet:

»Fra 1971 blev mælkehandelen frigivet, så købmænd, supermarkeder og bagere kunne sælge mælk. Det betød en massakre på mejeriudsalgene. 70 ud af 170 lukkede inden et år«. Ordet »massakre« har jo ikke just nogen positiv værdiladning. Hvor stor samfundsmæssig og menneskelig interesse kunne der da knyttes til at bevare dette udprægede lavindkomstområde med surt slid og lang arbejdstid? Mælkedrenge kunne overhovedet ikke hyres for penge mere, og de kolde vintermorgener i fingerløse vanter, hvor man baksede mælk ind for at sælge den med ringe fortjeneste, var ikke ensidigt noget gode.

Bogens sidste kapitel om koldkrigere og græsrodde er en tilfældig og stærkt ensidig gennemgang af politiske begivenheder og forløb i byen. Tonen er kynisk-ironisk, i et enkelt tilfælde gående over strengen. Med indledningen »En enkelt blev dræbt under koldkrigen i Århus« bliver der nærmest slået et plat på den ulykkelige episode, da en beruset student blev skudt af vagten på Langelandsgades kaserne ved midnatstid den 4. maj 1955. Forfatteren mener, at årsagen til den ulykkelige hændelse bl.a. var, at de menige soldater »havde hørt så mange foredrag om spioner og sabotører«. Han citerer naturligtvis ikke garnisonskommandanten, oberst, senere general og hærchef, Viggo Hjalf, der om hændelsen sagde: »det må stå klart for alle, at det er forbundet med fare at trænge ind på militære områder, især om natten, og det må også stå klart, at det er forbundet med livsfare at forulempe en bevæbnet vagt«. Det er imidlertid et spørgsmål, om der overhovedet er nogen grund til at drage denne ulykkelige hændelse frem i dag. Den ligger så tæt på, at de implicerede i den alle er mærkede af den, og der er intet perspektiv i den. Studenten var en rolig og flink fyr til

daglig; denne skæbnesvangre aften gik han amok, vagtkommandøren var urutineret, og de menige soldater stærkt provokerede. Når den er fremdraget, er det kun for at sætte militæret i et dårligt lys.

Ib Gejl

Bogen er forsynet med et stort antal illustrationer, og forfatterne har gjort et godt arbejde for at finde velegnede og ikke alt for ofte sete billeder. Desværre lever billedteksterne langt fra op til kravene. Det ligner hastværksarbejde, og det forekommer, at man gør den synd at skrive om ting, der *ikke* er på et billede i stedet for at udnytte mulighederne. F.eks. bringes et billede af et aftenkortspil hos bagermester Nielsen i Molsgade: »Mens mændene hyggede sig med kortspillet i stuen, har kvinderne sikkert været optaget af opvask eller madlavning i køkkenet«. Der kan skrives meget om stuens udsmykning, men så vælger man i stedet en rent ud tåbelig og helt udokumenteret antagelse. Valdemar Andersens udstillingsplakat fra 1909, der er brugt til omslaget, har tabt meget ved to-farvegengivelsen; det er noget af et overgreb mod kunstværket.

I bogens forord og i pressen i forbindelse med udgivelsen polemiserer forfatterne kraftigt mod Århus byhistoriske Udvalg, der angiveligt ikke ville udgive bogen. Undertegnede anmeldere er medlemmer af dette udvalg og kan som sådanne undres over, at det *ikke* oplyses, at det kun er afsnittet om tiden efter 1950, Udvalget ikke ville stå model til. Det angives, at Udvalget har fundet dette afsnit bl.a. arrogant og ensidigt. Det er korrekt, og det er fortsat Udvalgets opfattelse.

Man kan så yderligere undre sig over, at forfatterne har afslået at deltage i et mindre, gensidigt orienterende møde med Udvalget og i stedet har fo-

retrukket at spille hornmusik, trompeterskrald og reklametromme.

Henrik Fode og Ib Gejl

Vagn Dybdahl, Inger Dübeck, Sv. Aage Hansen, Bjarne Hastrup og Holger Rasmussen (red.): *Håndværkets kulturhistorie*. (Håndværksrådets Forlag). I, 1982, 292 s.; II, 1983, s. 262 s.; III, 1983, 283 s.; IV, 1984, 338 s. Alle ill.

Vanskeligheden ved at skrive håndværkets historie fra den første begyndelse til vor egen tid er stor, fordi der foreligger en mængde stof, men ingen sammenhængende beskrivelse, der kunne støtte en nyvurdering af de mange problemer; kun C. Nyrop har gjort nogle tilløb, men det er forblevet hermed. Nu er dette arbejde lykkedes med et heldigt resultat, selv om det er svært at afgøre, om det ikke lige så godt kunne kaldes håndværkets historie, da denne titel også må medtage alt, der kendetegner håndværket i modsætning til andre kredse i det danske samfund.

Allerede 1936 fik Norge sin håndværkshistorie, og det er lærerigt at sammenligne den med den danske. Den norske er ældre og virker nu lidt gammeldags, men mere iøjnefaldende er det, at den udelukkende er skrevet af museumsmænd, mens den danske har arkivarer og universitetsfolk som forfattere. Det gør en stor forskel. Til gengæld har den danske en værdifuld nyhed, idet kunsthistorikeren Lars Dybdahl i slutningen af hvert bind har skrevet en stilhistorisk oversigt for den tid, bindet omfatter. Det er et nødvendigt supplement til den undertiden lidt for politisk orienterede skildring af håndværket. Fortællingen ville måske være blevet anderledes, hvis den havde været skrevet af folk med større tilknytning til håndværket, som C. Nyrop

havde det. Han var ganske vist akademiker, men af håndværkeret, og hans lille bog om den kunstindustrielle udstilling (fra 1879) viser, at han havde øjnene åbne både for lavshistorien og den kunstneriske side af håndværkerens virksomhed. Håndværkeren før det forrige århundrede var også kunstner, mens der nu skal en arkitekt til, når der skal tegnes så lidt som et tal.

Lavenes historie er fyldigt behandlet. Oprindeligt var de gilder af samme art som de andre, men længe før reformationen bliver de faglige sammenlutninger af mestre, mens svendene danner deres egne lav. Som et levn fra gilderne står pligten til ligefølge og den gensidige hjælp i nød sammen med den regel, at indbyrdes strid skulle afgøres uden øvrighedens indblanding, og at det faglige var hovedsagen, ses af, at den kirkelige side af lavenes virksomhed forsvandt sammen med katolicismen uden at skade, men tværtimod var til gavn. Lige til forrige århundrede blev der oprettet nye lav; f.eks. fik snedkerne i Hjørring efter ansøgning deres i 1822, og samme år blev der dannet et skomagerlav i Bogense, dog med den bestemmelse, at de mestre, der ikke ville indtræde i det, vedblivende kunne drive deres erhverv. Det var et vidnesbyrd om, at nye tider var på vej, men lige til næringsloven af 1857 ophævede lavene, var de håndværkets faste støtte og kampvåben. De markerede forskellene mellem de faglærte og proletariatet uden uddannelse, en sag hvor mestre og svende var enige, og de beskyttede håndværket mod statsmagten, mens den underordnede myndighed hos stiftamter og byernes magistrater i reglen var velvillige mod lavene, fordi de lettede administrationen, og bisidderne kunne føre opsyn med dem. For staten var lavenes uafhængighed derimod altid uantagelig, men trods gentagne forsøg på at få dem op-